

2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

<https://doi.org/10.46868/atdd>

Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Toplum Yararına Kurulan Cemiyetler*

Ercan Çelebi**

ORCID: 0000-0003-0524-2757

Öz

Millî Mücadele yılları, cephelerde sürdürülen silahlı mücadelenin yanı sıra, canlı bir cemiyet hayatının da yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan ilmî, meslekî ve sosyal cemiyetler, yaşanmakta olan toplumsal çöküntünün önüne geçmek ya da belirli meslek çevrelerinin haklarını korumak amacıyla kurulmuştur. Kastamonu'da Millî Mücadele yıllarında Müdafaa-i Hukuk, Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfal gibi direk Millî Mücadele'ye destek veren cemiyetlerin yanı sıra Muallimler Cemiyeti, İhtiyat Zabıtları Cemiyeti, Kastamonu İlim Derneği, İçki ile Mücadele Derneği, Cide Evlendirme Cemiyeti, Himaye-i Ahlâk Cemiyeti ve İslâm Kadınları Çalıştırma Yuvası gibi pek çok ilmî, meslekî ve toplumsal cemiyet ve dernek kurulmuştur. Bu çalışmada bu cemiyetlerin kuruluşu ve faaliyetleri üzerine bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Kastamonu, İlmî, Meslekî ve Toplumsal Cemiyetler

Gönderme Tarihi: 20/10/2022

Kabul Tarihi:21/11/2022

* Bu çalışma işgalden kurtarılan Türk dünyasının kâdim kültür beşiği Şuşa'ya ithaf olunur. Unutulmamalıdır ki Şuşa olmadan Karabağ, Karabağ olmadan Azerbaycan olmaz.

** Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Kastamonu-Türkiye, ecelebi@kastamonu.edu.tr.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ÇELEBİ, E., "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Toplum Yararına Kurulan Cemiyetler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Azerbaycan Kültür Başkenti Şuşa'nın 270. Yılı Armağan Sayısı*, 2022, s. 166-194.

Associations Established for the Benefit of the Society in Kastamonu During the National Struggle Years

Ercan Çelebi*
ORCID: 0000-0003-0524-2757

Abstract

The years of the National Struggle were a period in which a lively community life was experienced, as well as the armed struggle on the fronts. The scientific, professional, and social societies that emerged in this period were established to prevent the on going social collapse or protect the rights of certain professional circles. During the National Struggle in Kastamonu, besides the associations that directly supported the National Struggle, such as Müdafaa-i Hukuk, Hilâl-i Ahmer, and Himaye-i Etfal; many scientific, professional, and social societies and associations were established, such as the Teacher's Association, the Provident Officers Association, the Kastamonu Science Association, the Fight Against Alcohol Association, the Cide Marriage Society, the Himaye-i Ahlâk Cemiyeti and the Islamic Women's Training Home. This study aimed to give information on the establishment and activities of these societies.

Keywords: National Struggle, Kastamonu, Scientific, Professional And Social Associations

Received Date: 20/10/2022

Accepted Date: 21/11/2022

---

* Assoc. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Kastamonu-Turkey, ecelebi@kastamonu.edu.tr.

Общества созданные в поддержку Кастамона в годы национального ополчения

Эрджан Челеби*
ORCID: 0000-0003-0524-2757

Резюме

Годы Национального ополчения были периодом бурной общественной жизни, а также вооруженной борьбы на фронтах. Созданные в этот период научные, общественные и социальные общества, были созданы для предотвращения продолжающегося социального коллапса, а также для защиты прав определенных профессиональных кругов. В годы национального ополчения в Кастамоне, помимо ассоциаций, Мюдафаа-и Хукук, Хилал-и Ахмер и Химайе-и Этфал, было создано множество научных, профессиональных и общественных обществ и ассоциаций, таких как Общество учителей, Ассоциация офицеров в запасе, Научная ассоциация Кастамону, Ассоциация борьбы с алкоголем, Брачное общество Сиде, Общество Химайе-и Ахлак и Исламский женский учебный центр, которые напрямую поддерживали национальную борьбу. В данном исследовании ставится цель дать информацию о создании и деятельности этих обществ.

Ключевые слова: Национальное ополчение, Кастамону, научные, профессиональные и общественные ассоциации

Получено: 20/10/2022

Принято: 21/11/2022

---

* Доцент, доктор наук, Университет Кастамону, факультет искусств и наук, кафедра истории, Кастамону, Турция, ecelibi@kastamonu.edu.tr.

Giriş

Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin genelinde görülen asayiş sorunları ile birlikte iktisadî, sıhhi ve toplumsal çöküntü, Kastamonu'da da kendisini hissettirmekteydi. Bu gerileme ve çöküntü, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren kendisini hissettirmeye başlamıştı. Nitekim Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 14 Mayıs 1877 tarihli oturumda söz alan Kastamonu mebusu Salim Efendi: *“bizim vilâyet gayr-ı mümbit ve ahalisi gayet fakir bir yer olduğundan, ekseriya mısır buğdayı öğütüp un ettikleri zaman, koçanını dahi beraber öğütürler. Gerek vergi ve gerek ağnama bir şey zam olursa bunlar tahammül edemezler”* sözleriyle vilâyetin iktisadî açıdan geri kalmışlığını ifade etmişti.¹ Bu gerileme yine Kastamonu Valiliği tarafından vilâyetinin genel durumu ve ihtiyaçları üzerine hazırlanan 18 Eylül 1880 tarihli bir layihada da dile getirilmişti. Layihaya göre Kastamonu vilâyetinde *“medeni bir gelişme görülmediği gibi ahalinin çoğu eğitim nimetinden de henüz tat alamamıştı”*. Vilâyet genelinde sancak ve kazalarda her ne kadar rüştiye, kasaba ve köylerde sıbyan mektepleri olmasına rağmen, mekteplerde halâ eski usulde eğitim yapılmakta olduğundan, mekteplere giden çocuklar iki üç senede okuma ve yazmayı öğrenememekteydi. Kastamonu-İnebolu arasındaki yolun eksiklikleri tamamlanamamış, Kastamonu'nun Çankırı, Sinop ve Bolu ile bağlantısını sağlayan yollar da yapılamamıştı. Ziraat ise eski usullerle yapılmakta ve makineli tarıma da geçilememişti. İmal edilen ipler kaba ve pürüzlü olduğundan bunlardan imal edilen dokumalarda kalitesizdi. Tiftik çok olmasına rağmen, bunları dokuyacak kimseler bulunamamakta ve tiftik, ham şekilde dışarıya satılmaktaydı. Vilâyetin başlıca iskelesi olan İnebolu'da iyi bir liman yapılamamıştı. Tedavisi mümkün olan pek çok hastalık vilâyet genelinde tabip ve ilaç bulunamadığından tedavi edilememekte, bu sebeple frengi gibi bulaşıcı hastalıklar yaygınlık kazanmaktaydı. Memur maaşları düşürüldüğünden zaptiye sayısı azalmış, geriye kalanlarla asayişin temini zorlaşmıştı.² 1906 yılına gelindiğinde ise bu iktisadî çöküntüye ilâve olarak yeni vergiler konulması üzerine Kastamonu'da bir ayaklanma girişimi baş göstermişti.³

Birinci Dünya Savaşı yılları, bu gerileme ve çöküntüyü daha da artırmıştı. Mondros Mütarekesi sonrasındaki mevcut iktisadî şartlar, Kastamonu halkını fazlasıyla zorlamaktaydı.

¹ Ahmet Oğuz, “1877-1878 Meşrutiyet Meclisinde Kastamonu Mebuslarının Faaliyetleri ve Ele Aldıkları Başlıca Konular”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, Ankara 2005, s. 34-36.

² BOA, Y.PRK.UM.3.19; Esat Aktaş, “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilâyeti”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, 2015, s. 223-239.

³ Mehmet Serhat Yılmaz, “II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi (1906)”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. VIII, S. 30, s. 123-142.

1919 yılı Eylül ayı sonlarında Kastamonu’da sabun 75 kuruştan 85-90 kuruş aralığına kadar yükselmişti. Pirincin batmanı ise 225 kuruştur.⁴ Aynı ay sebze ve meyve fiyatlarında da aşırı artışlar kendisini göstermişti. İstanbul’da 1 patlıcan 100 paraya alınabilirken, Kastamonu’da patlıcanın tanesi 6 kuruştur. Yine domates 10, üzüm 20, karpuz ise okkası 10 kuruştan satılmaktaydı. Bu fiyatlar karşısında *Açıksöz* gazetesi sütunlarından “*bir patlıcanı 40 kuruşa çıkarsalar, bunu bir soran arayan çıkacak mı?*” sorusunu sormaktaydı.⁵ Yine 1919 yılı Ekim ayında pirincin batmanı 230-235 kuruşa ve Temmuz ayında 130 kuruş olan yüz adet yumurta fiyatı ise 200 kuruşa yükselmişti.⁶ 1919 yılı Kasım ayında 55-60 kuruş aralığında olan şeker ise piyasada bulunamamaktaydı. Pirincin batmanı 200-205 kuruşa gerilerken, yüz adet yumurta fiyatı 280-300 kuruş aralığına kadar yükselmiş,⁷ şeker ise 1920 yılı mart ayında 150 kuruşa fırlamıştı.⁸

Fiyatlarda görülen aşırı artışlar, köylü ve halk ile birlikte, belirli meslek mensuplarını da fazlasıyla bunaltmakta ve halkı gittikçe sefaletle sürüklemekteydi. Özellikle muallim ve ihtiyat zabıtları ekonomik şartlar bakımından zor durumdaydı. Kastamonu Vilâyet Meclisi’nin 1921 yılında yapılan müzakerelerinde bütçe yetersizliğinden dolayı muallim maaşları düşürülmüştü. Örneğin Darül’lmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) tarih mualliminin maaşı 1000 kuruştan 800 kuruşa, edebiyat, nahiv ve sarf mualliminin maaşı 1200 kuruştan 800 kuruşa, riyaziye mualliminin maaşı 1200 kuruştan 800 kuruşa ve yine ulûm-i tabiiye mualliminin maaşı ise 1300 kuruştan 800 kuruşa düşürülmüştü.⁹

Kastamonu’da ziraî faaliyetler de Osmanlı Devleti’nin son asırlarından itibaren gerilemiş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında erkeklerin önemli bir kısmı cepheye gittiğinden, arazilerin çoğu ekilememişti. Diğer yandan kalbur makineleri, tırmık, pulluk gibi ziraat aletleri temin edilemediğinden makineli tarıma geçilememişti.¹⁰ Köylü mütegalibelerden korunamamış, asayiş olaylarından dolayı mal ve mülkünün güvencesi sağlanamamış, cehaletten kurtarılamamış ve viraneye dönen köyleri için de imar faaliyetlerinden yararlanamamıştı.¹¹ İktisadî hayatı olumsuz etkileyen diğer bir hadise ise hayvan hastalıklarının bu dönemde artmış olmasıdır. İlk defa Ümitköy’de ortaya çıkan veba-i bakri

⁴ “Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 2.

⁵ “Sebze ve Meyve Pahahlığı”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 2.

⁶ “Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4.

⁷ “Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1335, s. 4; “Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 4.

⁸ “Şeker 150’ye”, *Açıksöz*, 28 Mart 1336, s. 2.

⁹ *Açıksöz*, 24 Şubat 1337, s. 2.

¹⁰ “Kastamonu Ziraat Komisyonu’nda Hararetli Bir Celse”, *Açıksöz*, 6 Kânunusani 1337, s. 4.

¹¹ “Köylülerimizin Temenniyatı”, *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 2-3.

(malkıran) hastalığı tedavi edilmesine rağmen, hastalık daha sonra farklı bölgelerde de görülmeye başlanmıştı.¹²

Uzun süren harp yılları frengi, sıtma, verem ve kolera gibi hastalıkların yaygınlaşmasına sebep olmuştu.¹³ Kastamonu Vilâyetinde frengi ile başlayan mücadele 1860'ta başlamış ve 1915'lere kadar devam etmişti.¹⁴ Bununla birlikte Mondros Mütarekesi sonrasında Kastamonu ve havalisinde zührevi hastalıklar¹⁵ ve frengi varlığını sürdürmeye devam etmekteydi. 1918'de Kastamonu merkez kazada 190, 1919 yılının ilk altı ayında ise 224; Safranbolu'da 1919 yılında 321, 1919 yılının ilk altı ayında ise 404 frengi vakası ortaya çıkmıştı.¹⁶ Tedaviden kaçmak, hastalığa yakalananların kendilerini gizlemesi ise hastalığın daha da yaygınlaşmasına sebep olmuştu.¹⁷ Diğer taraftan lekeli humma,¹⁸ çiçek,¹⁹ verem,²⁰ sıtma,²¹ kuşpalazı,²² kızamık²³ ve kabakulak da Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da kendisini gösteren hastalıklar arasındaydı.

Kastamonu'da halk bir taraftan Millî Mücadele'ye destek verirken, diğer taraftan yukarıda genel çerçevesi çizilmeye çalışılan pek çok sorunla da başa çıkmak zorunda kalmıştı. Bu sorunların aşılmasın da ilmî, meslekî ve sosyal bir takım dernek ve cemiyetler kurulmuştu. Bu derneklerin kuruluşunda mülkî idare amirleri ve şehrin ileri gelenleri de çoğu kez öncü rol oynamıştı. Kastamonu'da kurulan bu cemiyetler arasında Muallimler Cemiyeti, İhtiyat Zabıtları Cemiyeti, Kastamonu İlim Derneği, İçki ile Mücadele Derneği, Cide Evlendirme Cemiyeti ve İslâm Kadınları Çalıştırma Yuvası bulunmaktadır.

Bu cemiyetlerin çoğu yerel olup, 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuştur. Kurulan Cemiyetin merkezi İstanbul'da ise, Dâhiliye Nezareti'ne, taşrada ise o mahallin en büyük mülkî amirine; cemiyetin unvanını, gagesini, idare merkezini, yöneticilerin

¹² "Vebe-i Bakri", *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1338, s. 2.

¹³ Kemal, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kastamonu Vilâyeti*, Öğüd Matbaası, Ankara 1338, s. 18.

¹⁴ Şennur Şenel, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilâyetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 1, 2015, s. 256-274; Erol Karcı, "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 39, 2019, s. 461-483.

¹⁵ "Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

¹⁶ Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfustan Frengi ve Tahribati", *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2-3.

¹⁷ Nitekim Kastamonu Valiliği'nden yayımlanan bir tamimde frengi hastalarının seyyar etıbbaya kendilerini muayene ettirmedikleri ve heyet-i ihtiyarilerinde buna müsamaha gösterdikleri haber alındığından, tedaviye gelmeyenlerle bunlara yardıakçılık edenlerin ağır nakdî cezalara çarptırılacakları bildirilmekte idi. Bkz. "Mühim Bir Tamim-i Vilâyetpenahi", *Açıksöz*, 24 Haziran 1336, s. 2.

¹⁸ "Lekeli Humma", *Açıksöz*, 3 Kânunusani 1337, s. 2.

¹⁹ "Çiçek Aşısı", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

²⁰ Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfus Verem ve İşret", *Açıksöz*, 31 Ağustos 1335, s. 1.

²¹ Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfustan Sıtma", *Açıksöz*, 23 Teşrinisani 1335, s. 3.

²² "Şehrimizde Kuş Palazı Hastalığı Var", *Açıksöz*, 5 Nisan 1338, s. 2.

²³ "Şehrimizde Kızamık Var", *Açıksöz*, 4 Haziran 1338, s. 2.

isim, meslek ve ikametgâhların ihtiva eden bir beyanname verilerek, karşılığında ilmühaber alınıyordu. Beyannameye ayrıca, nizamnameden iki adet, cemiyetin resmî mührüyle tasdik edilmiş şekli de ekleniyordu. Üye olabilmek için yirmi yaşını doldurmuş olmak şartı ile diğer bazı şartlarda, bu cemiyetler kanununda ayrıntılı bir şekilde belirtiliyor, gizli cemiyet ile kavmiyetçi (ırkçı) ve infiratçı (nefret ettirici) özelliklerde cemiyet kurmalar yasaklanıyordu.²⁴

1-Muallimler Cemiyeti

Muallimler Cemiyeti'ne dair ilk haber 16 Kasım 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer almıştır. Haberde çok yakında merkezi Kastamonu olmak üzere bir Muallimler Cemiyeti'nin kurulacağı bildirilmekteydi.²⁵

Cemiyet 25 Kasım 1919 tarihinde kurulmuştur.²⁶ Cemiyetin kurucuları arasında Mekteb-i Sultani Müdürü Behçet Bey, Darü'lmuallimin Müdürü Remzi Bey, Medrese Müdürü Zühdü Bey, Sultani Edebiyat Muallimi Talât Bey, Riyaziye Muallimi Şevket Bey ve Darü'lmuallimin muallimlerinden Hıfzı ve Hayri Beyler bulunmaktadır. Cemiyet ilk kurulduğunda reislik görevine geçici olarak Behçet Bey, kâtipliğe ise Talât Bey getirilmiştir.²⁷

Cemiyet amacını nizamnamesinde: dindar, millî anane ve geleneklere hürmetkâr, asrî irfan ve millî mefkûre ile donanmış nesiller yetiştirmek; halkı ve bilhassa köylüleri dinî, sıhhî ve iktisadî konularda aydınlatmak; millî harsın inkişafına çalışmak; muallimler arasında yardımlaşma ve samimiyeti temin etmek; cemiyet azalarından vefat edenlerin eşlerine yardım etmek, çocuklarını leyli (yatılı) mektebe yerleştirmek ve talim ve terbiyelerine çalışmak; azadan hastalık ve diğer sebeplerle yardıma muhtaç olanlara yardımcı olmak; meslek hukukunu muhafaza etmek ve mağdur olan muallimlere yardım etmek olarak belirtmiştir (madde 2). Cemiyet maksat ve gayesine ulaşmak için dinî, sıhhî, ahlâkî, millî ve ilmî sohbetler tertip edecek; zinde ve çevik bir gençlik yetiştirmek için aynı zamanda terbiye-i bedeniye dair faaliyetler düzenleyecek; resim, hat ve el işleri sergileri tertipleyecek; merkez

²⁴ Bayram Sakallı, "Sosyal Açından Millî Mücadeleye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 1218-1219.

²⁵ "Kastamonu Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1335, s. 2; Faruk Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Yolu*, C. IV, S. 14, 1994, s. 249.

²⁶ "Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 2; Rahmi Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 1167; Rahmi Çiçek, "*Millî Mücadelede Kastamonu*", Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 114; Sema İslamoğlu, "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-19028)*", Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s. 125. Hüsnü Açıksöz Cemiyet'in 16 Kasım 1919'da kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Türk Ocakları Yayınları*, Kastamonu 2019, s. 59.

²⁷ "Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 2; R. Çiçek, a.g.m., s. 1167; S. İslamoğlu, a.g.t., s. 126. Açıksöz ve Eski, Cemiyet'in ilk reisinin Maarif Müdürü Talât Bey olduğunu belirtmektedir. Bkz. H. Açıksöz, a.g.e., s. 59; Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 13-14.

ve kazalarda bulunan muallimlerin ihtiyaç duydukları kitap ve diğer eğitim araç-gereçlerini temin edecek; mekâtib-i taliye veya ilmiyeye gireceklere hususî dersler verecek; meslekî sohbetler düzenleyecek; cemiyet adına kitap ve mecmualar neşrecek ve vilâyet dâhilinde kütüphaneler, millî müzeler ve sanayi sergileri tesis edecekti (madde 3). Cemiyete üyelik aslî, fahrî, mümtaz ve fevkalâde olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Aslî azalar hali hazırda meslek ve talim-i terbiyede bulunanlardı. Fahrî azalar hali hazırda meslek ve talim-i terbiyede bulunmayan daha önce bu işi yapanlardır. Mümtaz azalar ilim ve sanat bakımından mümtaz olanlardır. Fevkalâde azalar ise cemiyet ve maarifin faydası ve şerefi için maddî ve manevî olarak yardımları görülenlerdir (madde 4-8). Cemiyet aslî azalardan seçilen yedi kişilik Heyet-i İdare tarafından idare olunur. Heyet-i İdare aslî, fahrî ve mümtaz azalardan oluşan Heyet-i Umûmiye tarafından gizli oylama ve oy çokluğu ile seçilir. Heyet-i İdare on beş günde bir toplanır ve ilk toplantısında kendi içerisinde gizli oylama ile cemiyetin reisini, veznedarını ve kâtibini seçer. Heyet-i İdare bir senelik faaliyetini bir rapor ile Heyet-i Umûmiye'ye arz eder. Her türlü harcama Heyet-i İdare'nin kararıyla olur. Heyet-i İdare cemiyete ait parayı Ziraat Bankası'nda muhafaza eder. Heyet-i İdare'nin dağılması ya da azalardan ayrılmalara olması durumunda Heyet-i Umûmiye'den Heyet-i İdare'ye yeni azalar seçilir (madde 9-21). Üyeliğe kabul ücretiyle, aylık aidatlar; hayır sahipleri ve azalar tarafından verilecek teberrular; cemiyet adına neşredilecek kitap ve mecmuaların satışından elde edilecek gelirler; cemiyet menfaatine tertiplenecek müsamere ve eğlencelerden elde edilecek hasılatlar, cemiyetin gelir kaynaklarını oluşturur. Üyeliğe kabulde aslî ve fahrî üyelere yirmi beş kuruş, mümtaz azalardan ise en az elli kuruş alınacaktı (madde 22-23). Cemiyet gerektiğinde on beş aslî azası bulunan yerlerde şubeler açabilir. Açılacak şubeler cemiyet merkezine tabidir. Şubeler varidatlarının yarısını her ay merkeze gönderirler. Şubeler her sene yapılacak olan Heyet-i Umûmiye toplantılarına masrafları şubeler tarafından karşılanmak şartıyla temsilci gönderirler (madde 26-29). Kastamonu Maarif Müdürü cemiyetin fahrî revidir (madde 30). Cemiyet siyasetle iştigal etmez, azalarının siyasî kanaatlerine de müdahale etmez (madde 32). Cemiyetin şeref ve haysiyetini ihlâl eden azanın üyeliğine son verilir (madde 33).²⁸

Nizamnâmesinden cemiyetin Kastamonu Muallimler Cemiyeti binasında faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Cemiyet yaklaşık bir ay sonra Tekke Altın'daki otele nakledilmiştir.

²⁸ "Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 3; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 115-116; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 126.

Burası alt katı gazino, üst katı Heyet-i İdare salonu ve çırak dershanesi olarak düzenlenmişti.²⁹

1920 yılında Cemiyetin Heyet-i Umûmiyesi Heyet-i İdare'yi belirlemiş ve reisliğe Sultani Müdürü Mehmet Behçet Bey, veznedarlığa Darü'lmuallimin Müdürü Remzi Bey ve kâtipliğe ise Sultani Edebiyat Muallimi Talât Bey seçilmiştir.³⁰ Belirlenmiş olan bu Heyet-i İdare'nin 1922 yılı Eylül ayına kadar görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 1922 yılı Eylül ayında yeniden yapılan seçim sonucunda cemiyetin reisliğine Mekteb-i Sultani Müdürü Ahmet Şükrü Bey, veznedarlığa Mekteb-i Sultani muallimlerimden Ahmet Hulusi Bey, kâtipliğe Sultani muallimlerinden Cemal Bey, Heyet-i İdare azalıklarına ise Sultani muallimlerinden Tevfik Bey, Sultani muallimlerinden Şakir Bey, Yarıcı Mektebi muallimlerinden Sabri Bey, Darü'lmuallimin muallimlerinden Nihat Bey getirilmiştir.³¹

Kastamonu Valisi Rafet Bey, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi azalarından Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi Bey ve Kumandanlardan Nureddin Paşa cemiyetin fevkalâde azalığını kabul edenler arasındadır.³² Diğer taraftan İstiklâl Mahkemesi azalarından Neşet Nâzım Bey cemiyetin fevkalâde azalığına ve Dava Vekili Abdülahad Nuri Bey ile Kastamonu Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey ise cemiyetin mümtaz azalığına kabul edilmişlerdir.³³

Yine Garp Cephesi İstihbarat Şubesi'nden Yüzbaşı İhsan, Mülâzım-i evvel Nazmi Tuğrul, Yaver Yüzbaşı Hamdi, Yüzbaşı Şaban, Nokta Hesap Memuru Nadir, Yüzbaşı Şevket, Kastamonu Şube Kâtibi Fahri, Gündoğdu Mağazası Sahibi Hacı Kemal, önde gelen tüccarlardan Kudretzâde Tevfik Bey ve Gözezâde Hacı Mustafa Ağa cemiyete fahrî aza olarak kabul edilenler arasındadır.³⁴

Cemiyet kuruluşunda itibaren büyük rağbet görmüş; Çerkeş Daday İnebolu, Taşköprü kazalarıyla, Akkaya nahiyesi muallimleri cemiyete üye olmuşlardır.³⁵

Cemiyetin faaliyetleri arasında çıraklar için düzenlenen gece kursları ve ağırlıklı olarak konferanslar dikkati çekmektedir. Çıraklar için tertiplenen gece kursları 1919 yılı Aralık

²⁹ "Muallimler Cemiyeti Kulübü", *Açıksöz*, 21 Kânunuevvel 1335, s. 4; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 117; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 126.

³⁰ "Kastamonu Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 1 Şubat 1336, s. 4.

³¹ "Muallimler Cemiyeti İntihabatı", *Açıksöz*, 19 Eylül 1338, s. 2.

³² "Aza-yı Fevkalade", *Açıksöz*, 8 Mayıs 1338, s. 2.

³³ "Fevkalade ve Mümtaz Azalık", *Açıksöz*, 13 Mayıs 1338, s. 2.

³⁴ "Muallimler Cemiyeti Azalığı", *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338, s. 1; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 127-128.

³⁵ "Kastamonu Muallimler Cemiyeti", *Açıksöz*, 1 Şubat 1336, s. 4.

ayından itibaren başlamıştır. Bu kurslarda Kur'an-ı Kerim, ilm-i hal, hesap, imlâ, kıraat ve el işleri dersleriyle, çırakların meslekî ve bilgi olarak geliştirilmeleri düşünülmüştür.³⁶ Muallimler Cemiyeti'nin Memleket Yurdu ile birleşmesinden sonra çıraklar için gece kursları 1922 yılından itibaren açılmaya devam etmiştir.

Muallimler Cemiyeti'nin düzenlemiş olduğu konferanslardan ilkinde Heyet-i İdare azalarından Hıfzı Bey tarafından “*Almanya’da hayat-ı içtimaiye ve maarif*” konulu bir konferans verilmiştir. İstanbul’da bulunan Piyer Loti Cemiyeti’nin bir şubesi Muallimler Cemiyeti tarafından Kastamonu’da açılmış olduğundan Piyer Loti’nin hayatı, eserleri ve Türklere hizmetleri konulu bir konferans Mekteb-i Sultani Müdürü Behçet Bey ve yine alkolün zararları konulu bir konferans ise Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey tarafından verilmiştir.³⁷

Muallimler Cemiyeti’nin tertiplelediği konferanslardan en önemlilerden biri Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey’in vermiş olduğu konferanstır.³⁸ İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey, Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi Bey ve Operatör Emin Bey’de bu konferansı dinlemişlerdir. Konferans salonu, Kastamonulu gençler tarafından tamamen doldurulmuştur. Muhiddin Baha Bey konferansında Misâk-ı Milli’nin temini ve vatanın ne zaman istiklâline kavuşacağı hususundaki sorulan bir soruya, konferansında cevap aramaya çalışmıştır. Ateşli konuşmasıyla dinleyenler üzerinde büyük bir heyecan yaratan Muhiddin Baha Bey, sorulan sorunun cevabını verebilmek için üç sene evvelki Türk’ün hayatına bakmak gerektiğini ve böylece cevabın kendiliğinden ortaya çıkacağını belirtmiştir. Muhiddin Baha Bey daha sonra Mithat Cemal Kuntay’ın Vatan Hisleri adlı şiirinin “*Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta Çekmez kürenin sırtı bu tabutu cesimi*” mısralarını söyleyerek, “*Türkiye öyle müthiş bir bombadır ki onun dehşet-i infilâkından bütün dünya sarsılır. Herc ü merc olur. Binaenaleyh düşmanlarımız Türkiye’yi yıkamayacaklar ve Türkler ebediyen yaşayacaktır*”³⁹ sözleriyle konferanslarına son vermişlerdir.

Muallimler Cemiyeti’nde verilen konferanslardan diğer bir önemli olanı Ankara Darü’lmuallimini Ruhیات muallimini Ahmet Hikmet Bey tarafından verilen “*Milli Terbiye*” konulu konferanstır.⁴⁰ Ahmet Hikmet Bey Mustafa Kemal Paşa’nın 1921 yılında

³⁶ *Açıksöz*, 7 Kânunuevvel 1335, s. 2; “Çıraklara Gece Dersi”, *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335, s. 3; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 117; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 126.

³⁷ “Konferans”, *Açıksöz*, 14 Mart 1336, s. 2; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 126-127.

³⁸ “Muallimler Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 14 Haziran 1338, s. 2.

³⁹ “Muallimin Mahfilinde Bir Gece”, *Açıksöz*, 17 Haziran 1338, s. 2.

⁴⁰ “Muallimler Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 22 Temmuz 1338, s. 2; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 127.

gerçekleştirilen Maarif Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında millî terbiyeye dair söylemiş olduğu sözleri⁴¹ tekrar ettikten sonra, konuşmasında şeciye-i milliyemizle mütenasib bir kültür ne demektir? ve birliğimize ve varlığımıza taarruz eden kuvvetler nelerdir? Böyle bir tehlike karşısında durabilecek derecede mücehhez bir neslin manevi silâhları ne olabilir? sorularına cevap aramış ve konferansını şu sözlerle sürdürmüştür:⁴²

“Bir milleti vücuda getiren amiller kendi efradı arasındaki dinî, ahlâkî, bedî, lisanî, iktisadî, benzeyenlerdir. Ve bir milletin efradı arasındaki mutabıksızlıklar mebaniyetler ayrılıklardır ki: ayrılığı tesanütsüzlüğü, ferdiyeti davet ediyor. Her millet için makbul ile makruh hüsn ile kâbih kıymetleri aynı değildir. Onun içindir ki Paskal Pirene Dağları'nın bir tarafında doğru olan şey, öteki tarafında batıldır diyor. İyi, kötü, güzel, çirkin hakkında her milletin hususî anlayışına yahut tarz-ı amele (anane) derler. Her milletin hal-i hazırda kabul ettiği mergûb gayr-i amele (anane) derler. Her milletin hal-i hazırda kabul ettiği mergûb gayr-i mergûb kıymetlere karşı hüküm veren zamana mahsus zamanın ihtiyaçları ile ka'im ve temastıyla hususi bir vicdanı vardır. Buna ırk deniyor. Seciye-i milliyemizle mütenasib bir kültür yani hars, ırkın kabulüyle teşkil eden müesseselerin mecmu'udur. Irk yani milletin vicdanı süzgeci kabul ettiği için seciye-i milliyemizle mütenasib olan bu harsın bütün kıymetlerini, milli içtimaiyenin usûlleri tayin eder. Irka muhalif eden, ırkı tanımayan her hareket varlığımıza taarruz eden bir kuvvettir. Millette dinî, lisanî, ahlâkî, ırkların tesanüdünü bozan yahut bizi onlardan uzaklaştıran her hareket milli Türk hayatının düşmanı olan bir harekettir”.

Muallimler Cemiyeti tarafından tertiplenen en önemli konferanslardan bir diğeri, 14 Ağustos 1922 gecesi “Hukuk ve Kudret-i Milliye” konusunda Mustafa Necati Bey tarafından verilen konferanstır. Bu konferans münasebetiyle Muallimler Cemiyeti konferans salonu ve bütün sokaklar, Mustafa Necati Bey'i dinlemeye gelen gençler ve halk tarafından tamamen doldurulmuştur.

⁴¹ Mustafa Kemal Paşa Maarif Kongresi açılış konuşmasında millî terbiyeye temas etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “Millî Terbiye programından bahsederken eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, şarktan garptan gelen ecnebi tesirlerden uzak seciye-i milliyemizle mütenasib bir kültür kastediyorum. Dahi milletimizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile kâbildir. Yabancı kültürler eski usullerin muarreb tesirlerini tezyid eder. Yaratacağımız kültür harsi millîye zemini ile o zemin ise milletin seciyesi ile mütenasib olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken birliğimize ve varlığımıza taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle mücehhez bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu evsaf ve kabiliyeti zerk etmek lâzımdır. Müstakil ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi en bariz bir şekilde bu evsafî kemal-i şiddetle talep etmektedir”. Bkz. “Muallimin Cemiyeti'nde Konferans”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338, s. 2; Erol Kapluhan, “1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, 2014, s. 126.

⁴² “Muallimin Cemiyeti'nde Konferans”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338, s. 2.

Mustafa Necati Bey konferansının ilk kısmında insan topluluklarının tabii olduğu genel hukuk kurallarından uzun uzadıya bahsettikten sonra “*garp milletlerinin hukuk-i esasiye ve umûmiyemize karşı gösterdikleri tecavüzü*” anlatmıştır. Sonra “*millet tarifinin bütün şeraitini haiz olan ve tarihi baştanbaşa şan ve şerefle dolduran milletimizin hukuk ve kudret mayasına riayet edilmesi lâzım olan hakiki bir millet olduğunu*” delilleriyle ispat etmiştir. Mustafa Necati Bey daha sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarına temas etmiş ve “*silâhı alınmış yorgun ordunun perişan vaziyeti karşısında fırsatı ganimet bilen Garpluların yakın bir mazide bize uşak olan Yunanlıları başımıza tasallut etmekle yeni bir gaile-i siyasiye çıkardıklarını ve bu yüzden zengin ve mamur vilâyetlerimizden İzmir ve Bursa'yı Yunan sürülerine peşkeş çektiklerini*” ifade etmiştir. Necati Bey “*yüz binlerce Yunan canavarlarını İnönü'de Dua Tepe'den koparıp atan bir avuç Türk askerinin kahramanlığını anlatırken*”, dinleyenlerin neredeyse tamamı ağlamaya başlamıştır. Mustafa Necati Bey “*millî ordumuzun nusret-i İlâhiye'ye mazhariyetini Cenabı Hak'tan tazarru eylediğini beyan ederek*”,⁴³ alkışlar arasında konferansına son vermiştir. Kastamonu Muallimler Cemiyeti, Memleket Yurdu ile birleşme kararını almasının ardından faaliyetlerini Memleket Yurdu ile ortaklaşa sürdürmüştür.

2- Kastamonu İlim Derneği

2 Mayıs 1922 Salı gecesi Kastamonu merkezde yer alan muallimler ve şehrin münevver kısmı Muallimler Cemiyeti'nde toplanarak şehrin tarihî, coğrafi, iktisadî, sıhhî, içtimaî ve ziraî hayatını tetkik etmek üzere bir Cemiyet-i İlmîye kurulması yönünde karar almışlardır.⁴⁴

9 Mayıs 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinden 8 Mayıs 1922 Pazartesi gecesi Kastamonu İlim Derneği'nin kuruluşuyla ilgili olarak ikinci bir toplantının yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Bu toplantıya muallimler ile birlikte Kastamonu gençliği ve hükümet erkânı da iştirak etmiştir. Toplantının açılış konuşmasını Kastamonu Valisi Rafet Bey yapmıştır. Vali Rafet Bey yapmış olduğu konuşmasında Kastamonu'nun ilim ve irfan konusunda geri kalmış olduğunu, kendi coğrafyamızı bile ecnebî kitaplarından öğrenmek zorunda kaldığımızı, ecnebilerin ise eserlerini eksik ve taraflı olarak kaleme aldıklarından bahisle, Kastamonu'nun içtimaî, tarihî ve coğrafi bakımlardan araştırılmasında memleket münevverlerine büyük görevler düştüğünü belirtmiştir. Kastamonu tarihinin araştırılmasındaki gayretlerinden dolayı ayrıca muallim İsmail Hakkı Bey'e (Uzunçarşılı) ve Abdülahad Nuri Bey'e teşekkür eden Vali Rafet Bey, bütün adetlerimizin yıkılmış olduğunu, İstanbul vasıtasıyla gelen garp adetlerinin ise günden

⁴³ “Necati Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 15 Ağustos 1338, s. 1.

⁴⁴ “Cemiyet-i İlmîye”, *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338, s. 1; H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁵ R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119.

güne ananelerimizi değiştirmekte olduğunu ve bunları tespit etmeninde bir borç olduğunu ifade etmiştir. Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey, Vali Rafet Bey'e teşekkür ettikten sonra, Cemiyet-i İlmîye'nin teşkili hususunda nizamnamenin tespiti için bir encümen teşkilini teklif etmiştir. Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi Bey, Vali Rafet Bey'i kurulması düşünülen derneğin reisliğine teklif etmiş, bu teklifin kabul edilmesinden sonra cemiyetin nizamnamesini tertip etmek üzere Nebizâde Hamdi Bey, Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Doktor Adil Bey, Fahri Bey, Sanayi Mektebi Müdürü Talât Bey, Abdülahad Nuri Bey ve İsmail Hakkı Bey'den (Uzunçarşılı) oluşan bir encümen teşkil edilmiştir.⁴⁶ Derneğin nizamnamesini hazırlamak üzere oluşturulan encümen, kısa sürede çalışmalarına başlamıştır.⁴⁷

İsmail Hakkı Bey (Uzunçarşılı) *Açıksöz* gazetesinde kaleme aldığı bir makalesinde kurulması düşünülen İlim Derneği'nin önemini şu satırlarla vurgulamıştır:⁴⁸

“Memleketimizi bilmek, tanıtmak hususunda en ziyade ihmalkâr olan milletlerden biriside bizim olduğumuza şüphe yoktur. Şimdiye kadar duyduğumuz bellediğimiz kısmen, yanlış malûmatla iktifa ederek muhitten sarf-ı nazar içinde oturduğumuz şehir, kasabayı bile tetkikte bulunmamışız. Her ne kadar son zamanlarda bu tetkik merakının tedrici surette tamim ettiği şükranla görülüyor ise de şahsî ve münferit teşebbüslerle kalıyor. Hâlbuki bazen pek ziyade masrafla fedakârlık ihtiyarına ihtiyaç olan ve hafriyat yapılması lâzım gelen mahallerdeki mütala'at pek sathi kalıyor. Tarihlerimiz bizi bu hususta asla tenvir edemez. Tarihlerimizin veyahut buraya, Anadolu'ya ait yazılan malûmat hemen yarı yarıya noksan ve yanlıştır. Hususiyle son zamanlarda, bundan on iki, on üç sene evvel teşkil eden Tarih-i Osmani Encümeni'nin neşriyatı şayan-ı takdir olmakla beraber yine pek noksandır. Zira oturulduğu yerde yazılmış veyahut etraftan gelen malûmat-ı ekseriya bir müdekkik gözüyle görülemeyerek gelişi güzel, emir yerini bulsun mütala'asıyla yazılıp gönderilmiştir.

Yine memleketimize ait coğrafi malûmatımız hep ecnebi eserlerden alınmış ve tercüme tarikiyle mütercimine mal olmuştur. Hâlbuki bir vilâyeti tetkik etmiş olan bir sahib-i merak oraya ait malûmatı okuyacak olursa ekseriya hatalar karşısında kızarır. Ekseriya coğrafya yazarlarımız hiç olmazsa noksan olmakla beraber

⁴⁶“Dün Akşamki İçtima”, *Açıksöz*, 9 Mayıs 1338, s. 1; M. Eski, *a.g.e.*, s. 14; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119.

⁴⁷“Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, Numara: 491, s. 2; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1168.

⁴⁸ İsmail Hakkı, “Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, 25 Mayıs 1338, s. 1; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 104.

vilâyet salnamelerine müracaat etmek suretiyle eserlerini bir dereceye kadar tashih bile etmemişlerdir. Haritalarımızda yine ecnebi eserlerinden alınarak büyütülmüş veya küçültülmüşlerdir. Harb-i Umûmi esnasında Dâhiliye Nezareti tarafından bastırılarak vilâyet ve liva merkezlerine gönderilen Anadolu haritasının yanlışları yüzümüzü kızartacak derecededir”.

Kastamonu'nun tarihteki önemini “*Anadolumuzun ırken ve mezheben en bakir ve afif vilâyeti içinde yaşadığımız Kastamonu o havali-i kadimedir. Bu mukaddes toprak vilâyat-ı saireye nispetle en çok ulema, meşayih, vüzera, vükala, etibba, şair gibi zevat-ı âliye yetiştirmiş, her asırda tabi olduğu devletin umûr-ı idare ve inkılâbatında müdahildar bulunmuştur*” sözleriyle ifade eden Abdülahad Nuri ise kurulacak olan İlim Derneği'ne yardım etmenin ve onun çalışmalarına katılmanın her Kastamonulu Türk'ün “*vazife-i tabiyesi ve İslâmiyesi'nden*”⁴⁹ olduğunu söylemiştir.

Cemiyetin nizamnamesini hazırlamak üzere oluşturulan encümenin çalışmalarını tamamlamasından sonra, azalar müzakere yapmak üzere 20/21 Haziran 1922 gecesi Tekke Altı'nda bulunan Muallimler Cemiyeti binasına davet edilmiş,⁵⁰ ayrıca nizamname çoğaltılarak toplantıya katılacak olanlara dağıtılmıştır.⁵¹ Kurucular Heyeti (Heyet-i Müessise) tarafından beş fasıldan oluşan nizamnamenin ilk aşamada ilk iki faslı kabul edilmiş,⁵² diğer fasıllarında tetkik ve müzakere edilmesinden sonra cemiyetin nizamnamesi kabul edilmiştir.⁵³

Diğer taraftan yapılan oylama sonrasında cemiyetin Heyet-i İdare'si oluşturulmuştur. Yapılan oylamada aldıkları oylara göre Heyet-i İdare'ye Vali Rafet Bey, Maarif Müdürü Sadık Bey, *Açıksöz* Gazetesi Müdürü Hüsnü Bey, Sanayi Mektebi Müdürü Talât Bey, Çorukzâde Hilmi Bey, Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Mekteb-i Sultani Müdürü Şükrü Bey ve Abdülahad Nuri Bey seçilmişlerdir. Ayrıca cemiyet bünyesinde Kastamonu'nun tarihini, coğrafyasını ve içtimaî yapısını araştırmak üzere üç İlim Encümeni'nin oluşturulması, Heyet-i İdare tarafından bu encümenlerin her biri için altışar kişinin aday gösterilmesi, Heyet-i Umûmiye'nin ise bu altışar kişiden üçünü encümenlere seçmesi kabul edilmiştir.⁵⁴

⁴⁹ Abdülahad Nuri, “Kastamonu'da İlim Derneği”, *Açıksöz*, 29 Haziran 1338, s. 1.

⁵⁰ “Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, 19 Haziran 1338, s. 2.

⁵¹ “İlim Derneği”, *Açıksöz*, 25 Haziran 1338, s. 2.

⁵² “İlim Derneği'nde”, *Açıksöz*, 2 Temmuz 1338, s. 2.

⁵³ “İlim Derneği'nde Bu Gece Toplanılarak Heyet-i İdare ve Encümenler İntihab Olunacak”, *Açıksöz*, 3 Temmuz 1338, s. 2; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 121.

⁵⁴ “Dün Geceki İçtima”, *Açıksöz*, 4 Temmuz 1338, s. 1; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1168.

Heyet-i İdare daha sonra reisliğe seçilen Vali Rafet Bey başkanlığında yapmış olduğu toplantıda reis-i saniliğe Maarif Müdürü Sadık Bey'i, kâtip-i umûmiliğe Abdulahad Nuri Bey'i ve veznedarlığa ise Çorukzâde Hilmi Bey'i seçmiştir.⁵⁵

Cemiyet nizamnamesinde amacını: “*Kastamonu vilâyetinin ahval-i tarihiye ve coğrafiye ve ahval-i içtimaiyesini tetkik ve tespit etmek*” (madde 2) olarak açıklamıştır. Siyasetle herhangi bir alâkası olmayan (madde 3) Cemiyet, kazalarda da şubeler açabilecekti. Cemiyet Heyet-i Umûmiye'nin nezaret ve kontrolünde, Heyet-i İdare tarafından idare olunacaktı (madde 4). Cemiyetin maksat ve gayesine hizmet etmeyi taahhüt eden herkes Heyet-i İdare kararıyla üye olabilecekti (madde 5). Üyelik: faal, muavin ve fahrî (madde 6) olmak üzere üç türlü olacaktı. Heyet-i Umûmiye merkez ve şubelerdeki aza-yı faaleden mürekkepti. Heyet-i Umûmiye merkez ve şubelerdeki aza-yı faale'den oluşacak ve Heyet-i Umûmiye'nin toplantı tarihi bir ay önceden gazeteden ilân olunacaktı. Heyet-i Umûmiye'nin toplantıları her yıl Haziran ayında belirlenen günde yapılacaktı. Bununla birlikte en az 20 azanın vereceği tahrir üzerine Heyet-i Umûmiye olağanüstü olarak toplanabilecekti (madde 8-9). Heyet-i Umûmiye toplantılarına birinci reis başkanlık edecekti (madde 10). Heyet-i Merkeziye, Heyet-i İdare ile İlmi Encümenler'den oluşacak ve bu heyete, Heyet-i İdare reisi başkanlık edecekti. Heyet-i İdare ise bir reis-i evvel, bir reis-i sâni, bir kâtip-i umûmi, bir veznedar ve dört azadan ibaret olacaktı. Kâtip-i umûmi ise derneği temsil edecekti (madde 12-13). Heyet-i İdare'nin görev süresi bir yıl olacak (madde 15) ve haftada bir defa toplanacaktı (madde 17). Dernek bünyesinde tarihî, coğrafi ve içtimaî olmak üzere üç İlmî Encümen bulunacak (madde 21) ve her encümen en az üç kişiden oluşacaktı (madde 22).⁵⁶ Ayrıca Heyet-i Merkeziye tarafından görülecek lüzum üzerine yeni encümenler ihdas olunabilecekti (Madde 26). Her hangi bir zat tarafından meydana getirilen ve derneğin gaye ve maksadına hizmet eden bir eser encümen tarafından tetkik edildikten sonra uygun görülmesi halinde neşrine Heyet-i Merkeziye'ce yardımcı olunacaktı (madde 27). Encümen tarafından ilmî bir meselenin tetkiki için görevlendirilen azanın ortaya koyduğu eser, müellifinin ismiyle neşr olunacak, bu durumda müellifine verilecek bir miktar ikramiyenin dışında eserden meydana gelecek kâr ve zarar derneğe ait olacaktı (madde 28). Encümen azasının müşterek çalışmasıyla meydana getirilen eser ise dernek adına neşr olunacak, bununla birlikte müelliflerinin isimleri eserin mukaddemesinde zikrolunacaktı (madde 29). Derneğin şubelerinde merkezce seçilecek üç zat Heyet-i İdare'yi oluşturacaktı (madde 30). Derneğin

⁵⁵ “İlim Derneği”, *Açıksöz*, 9 Temmuz 1338, s. 2.

⁵⁶ “İlim Derneği Nizamname-i Esasîyesi”, *Açıksöz*, 5 Temmuz 1338, s. 2.

varidatını azaların senelik aidatları; fahrî azalar tarafından yapılacak nakdî yardımlar; her türlü teberruat ve ianat; müsamere, sergi, konferans, neşredilecek kitap, risale ve haritalardan elde edilecek gelirler oluşturacaktı (madde 32).⁵⁷

Kastamonu İlim Derneği'nin faaliyetleri ve ne zamana kadar çalışmalarını sürdürdüğü hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf olunamamıştır. Derneğin Vali Rafet Bey'in Adana'ya tayin olmasına kadar faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁵⁸

3- İçki ile Mücadele Derneği

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında Kastamonu ve havalisinde halk arasında içki kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Sadece 1919 yılı Aralık ayı başından 1920 yılı Ocak ayı başına kadar ki bir aylık süre zarfında bir buçuk milyon kiloya yakın alkollü ürün vilâyet sınırlarına giriş yapmıştır. Özellikle Safranbolu, Tosya, Sinop ve Boyabat gibi üzümü bol olan yerlerde imal edilen rakı, konyak ve şarap imalâtı da buna ilâve edildiğinde tüketilen alkol miktarının arttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kastamonu ve çevresinde ispirotodan alkol imalâtı da yaygındı.⁵⁹

Peker, Millî Mücadele yıllarında Kastamonu ve havalisindeki bu aşırı alkol tüketimiyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:⁶⁰

“Düşmana karşı milletçe birleşildiği şu günlerde durumu kavrayamayan şumarıklarla çoluğuna çocuğuna götüreceği ekmek tuz parasını alkollü içkiye verenler hem kendilerine hem de yuvalarına zarar vermekte kalmayıp içkiden doğan suçları işleyerek halkın dirlik düzenini bozuyorlar ve daha büyüğü yurt işlerini savsaklıyorlardı. Bu tarihlerde içki satan meyhaneciler Rum (ve) Ermenilerdi. Bunlarda Türk'ten kazandıklarını Türk'e silâh olarak kullanıyorlardı”.

Aynı tarihlerde Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey *Açıksöz* gazetesine vermiş olduğu bir mülâkatta alkolün zararlarını Kastamonu halkına şu sözlerle anlatmaya çalışıyordu:⁶¹

Alkol tahribatı hem nesil, hem ahlâk hem sıhhat ve hem cemiyet-i beşeriyeye şâmildir. İçkiye müptela olanlar, en çok kavga edenler ve en çok kuyud-ı

⁵⁷ “İlim Derneği Nizamname-i Esasiesi”, *Açıksöz*, 8 Temmuz 1338, s. 2; R. Çiçek, a.g.m., s. 1168; R. Çiçek, a.g.t., s. 121-122.

⁵⁸ H. Açıksöz, a.g.e., s. 61; R. Çiçek, a.g.t., s. 122; S. İslamoğlu, a.g.t., s. 104.

⁵⁹ “Büyük Tehlike”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani 1336, s. 2.

⁶⁰ Nurettin Peker, *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 2018, s. 166-167.

⁶¹ “Büyük Tehlike”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani 1336, s. 2.

ahlâkiyeyi ihmal edenlerdir. Alkollü adamlar ise bir canlı cenazedir. Ne tamü'l sıhhadır ve nede tamü'l akıldır. Nesl-i ati meselesinde ise keyfiyet daha mühimdir. Esasen rakı kuvve-i şehvaniyeyi tenkis eder. Fakat bana müracaat eden hastalardan anlıyorum ki vilâyet dâhilinde satılan rakılar doğrudan doğruya zürriyeti mahvediyor. Millet ve devletimizin bekâsından memnun olmayan ağyarın rakı dâhiline koyacağı bir vesait-i kimyevi ile erkekliğimizin ikâmetine teşebbüs etmeleri elbette ittiba edilemez”.

Kastamonu’da toplumu kemiren alkol kullanımı alışkanlığı ile mücadele etmek için ilk aşamada bir cemiyetin kurulması, 1920 yılında bir kimya laboratuvarı tesisi, alkollü içecek satan yerlerin kapatılması düşünülmüştü.⁶²

Kastamonu Valisi Cemal Bey mıntika kumandanı, jandarma kumandanı ve polis müdürü ile görüşmeler yaparak 1920 yılı Nisan ayı başlarında Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey’i de çağırarak bir cemiyet kurulması yönünde ilk emri vermiş ve bir talimatname hazırlanmıştır. Talimatname aynı zamanda kurulması düşünülen cemiyetin teşkilât yapısına da açıklık getirmekteydi. Talimatnameye göre vilâyette valinin, sancak, kaza ve nahiyelerde ise idare amirlerinin başkanlığında bununla ilgili bir cemiyet kurulacak, yönetim kurullarında ise o bölgenin en yüksek adlî reisi, doktorları, polis, jandarma kumandanı, memleket ileri gelenleri ve gençler mahfilinden tercih olunmak üzere üç zat bulunacaktı. Bu kurullar meyhaneleri kapatacak, zabıta memurları rastladıkları veya sarhoş olduklarından şüphelendikleri kişileri karakollarda muayene edecekler, içki içtikleri anlaşılan kişiye 100 sopa dayak atılacak ve idare amirinin huzuruna çıkarılıp tehlikeli oldukları anlaşılanlar ise vilâyet dışına sürgün edilecekti.⁶³

İçki ile Mücadele Derneği’nin nizamnamesi 11 Nisan 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yayınlanmıştır.⁶⁴ Bununla birlikte Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey’in 1920 yılı Mart ayında *Açıksöz* gazetesine vermiş olduğu mülâkattan cemiyetin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ferruh Niyazi Bey’in vermiş olduğu bu ilk bilgilere göre cemiyet kurulmuş ve Vali başkanlığında üç defa toplantı gerçekleştirmiştir.⁶⁵

⁶² “Büyük Tehlike”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani 1336, s. 2.

⁶³ H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 60; N. Peker, *a.g.e.*, s. 167; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 125-126.

⁶⁴ *Açıksöz*, 11 Nisan 1336, s. 2; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1170; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 134.

⁶⁵ “Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Beyle İçki Aleyhinde Teşkil Olunacak Mücadele Cemiyeti Hakkında Mülakat”, 28 Mart 1336, s. 1.

Reisliğini Vali Cemal Bey'in yaptığı İçki ile Mücadele Derneği'nin⁶⁶ nizamnamesinden anlaşıldığı kadarıyla kurucuları arasında ayrıca Kadı Bahaaddin, Şemsizâde Şükrü Bey, Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi Bey, Müdde-i Umûmi Abdülkadir Kemali Bey ve Doktor Bakteriolog Hakkı Bey bulunmaktaydı.⁶⁷

İçki ile Mücadele Cemiyeti “*nesli tahrip ve istikbâl-i millîyi tehdit eden içki aleyhine mücadele etmek ve merkezi Kastamonu'da bulunmak üzere*” teşkil edilmiştir. Cemiyet nizamnamesinde gayesini: her türlü alkollü ürünün kullanımına ve alkolizmin tahribatına dinî, ilmî ve fennî usullerle mani olmak olarak açıklamıştır. Cemiyet bu çerçevede konferanslar tertipleyecek, makaleler ve kitaplar neşrecek, bununla ilgili kanun maddelerinin uygulanmasında hükümet dairelerinin yardımını alacak, içki müptelâlarının tespiti ve bunların ıslahı konusunda çalışacak, içkinin yapmış olduğu tahribatı afişler ve sinema gösterileriyle kamuoyuna anlatacaktı (madde 2). Cemiyetin vilâyet merkezinde bir Heyet-i Merkeziyesi, liva ve kazalarda Heyet-i İdareye'si, nahiye ve köylerde ise Heyet-i Faale'si bulunacaktı. Vali cemiyetin tabi reisi olup; kadı, istinaf müdde-i umûmisi veya merkez müdde-i umûmisi, jandarma ve alay kumandanı, polis müdürü ve sıhhîye müdürü cemiyetin Heyet-i Merkeziyesi'nin tabi azaları olacaktı. Heyet-i Merkeziye kendi içerisinde gizli oy ile bir kâtib-i umûmi seçecek, Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i İdareler'deki tabi aza dışındaki azalar, bir yıllığına Heyet-i Umûmiye tarafından seçilecekti. Livalarda mutasarrıf, kazalarda kaymakam, nahiyelerde müdürler cemiyetin tabi reisleridir (madde 3). Kurucu aza (aza-yı müessise) ve aslî aza olmak üzere iki tür azalık vardır (madde 4).⁶⁸ Heyet-i Umûmiye senede bir defa toplanır ve cemiyetin faaliyetleri ile hesaplarını kontrol eder. Aslî azadan en az 15 azanın imzasıyla Heyet-i Umûmiye toplantıya davet edilebilir. Senelik aidatını (taahhüdât-ı seneviye) ödemeyenler istifa etmiş sayılır (madde 5). Müsamerelerden elde edilecek hasılat, senelik üye aidatları ve azalara kesilen ceza bedelleri, cemiyetin varidatını oluşturur (madde 6).⁶⁹

İçki ile Mücadele Derneği Heyet-i Merkeziyesi'ne daha sonra Darü'lmuallimin Müdürü Remzi Bey, eşraftan Sofuzâde Raşid Efendi ile eski mebuslardan Şemsizâde Şükrü Bey seçilmişlerdir.⁷⁰

⁶⁶ H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 60; M. Eski, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁷ Açıksöz, 11 Nisan 1336, s. 2.

⁶⁸ Açıksöz, 11 Nisan 1336, s. 2.

⁶⁹ Açıksöz, 18 Nisan 1336, s. 2.

⁷⁰ “İntihab”, 18 Nisan 1336, s. 2.

Cemiyetin hangi tarihe kadar faaliyette kaldığı ve çalışmaları hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Bununla birlikte Cemiyet'in kuruluş aşamasında kabul edilen talimatnamesinden anlaşıldığı kadarıyla Vali Cemal Bey döneminde bu hususta sert önlemlerin alındığı anlaşılmaktadır. Men-i Müskirat Kanunu'nun kabulünden⁷¹sonra Kastamonu'da da içki tüketiminin azaldığını söylemek mümkündür.

4- Cide Evlendirme Cemiyeti

Kastamonu ve çevresi Millî Mücadele yıllarında evlatlarını cepheye göndererek ordunun insan kaynağını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda cephe gerisinde de orduyu beslemişti. Bu sebeple ülke genelinde olduğu gibi Kastamonu'da da nüfus azalmıştı. Bu durum ağırlıklı olarak Cide'de kendisini daha fazla hissettirmektedir. Nitekim Cide'de erkeklerin çoğu cepheye gitmiş ve şehit düşmüştü. Erkeklerin çoğu denizcilik ve madencilik gibi iktisadî faaliyetlerle uğraşmakta ve yaşanan iş kazaları sonrasında çoğu hayatını kaybettiğinden erkek nüfus azalmaktaydı.⁷²

Diğer taraftan pek çok genç başlık, ağırlık gibi anane ve gelenek olarak telâkki edilen kötü uygulamalar ve düğün masraflarıyla başa çıkamadıklarından gençliklerini heder etmekte ve evlenememekteydi.⁷³ *Açıksöz* gazetesi bu tür gelenekleri “*Türk neslinin maazallah tereddisini mucib olacak*” adetler olarak görmekte ve bunların “*bir had-ı meşru'a ve mantıkiyeye irca'ını*” istemekteydi.⁷⁴ Bu sebeple Cideliler gençlerin evlenmelerini kolaylaştırmak için Cide Evlendirme Cemiyeti'ni kurdular ve bu hususta mülkî idare amirlerinden ve zenginlerden de yardım gördüler. Bu çalışmalar sonucunda bir yıl içinde Cide'nin köylerinden İlyasbey'de 28, Horsa'da 38, Baltacı'da 25, Güble'de 23, Tırfor'da 28 kız ve dul evlendirilmiştir.⁷⁵ Cemiyet'in nizamnamesi ve çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

5- Himaye-i Ahlâk Cemiyeti

Birinci Dünya Savaşı sonrasında başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da ahlâkî çöküntü kendisini göstermekteydi. Savaş sonrasında eşleri cephelerde şehit düşen pek çok kadın ortada kalmış, bunlardan eşlerinin şehit olduğu kayıtlara geçenlere devlet maaş bağlarken, eşleri kayıp olarak kayda geçenler ise ortada kalmıştı. Devlet hazinesinin boşalması ve memur maaşlarının ödenemez hale gelmesi, diğer taraftan başta İstanbul olmak üzere taşrada eğlence

⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre. I, İçtima. I, Cilt. 4, 14.9.1336, s. 137-153.

⁷² N. Peker, *a.g.e.*, s. 192; H. *Açıksöz*, *a.g.e.*, s. 60; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 126.

⁷³ H. *Açıksöz*, *a.g.e.*, s. 60.

⁷⁴ “Evlendirme Cemiyeti”, *Açıksöz*, 25 Nisan 1336, s. 2.

⁷⁵ N. Peker, *a.g.e.*, s. 192.

mekânlarının sayısındaki artış, ahlâkî çözülmeyi tetiklemekteydi. 1914 yılında sadece İstanbul Beyoğlu ve civarında 310 genelev, 405 meyhane, 2.284 şarap ve içki bulunduran mekân, 270 lokanta ve birahane, 1.800 kahvehane ve çaycı dükkânı, 180 pastane ve şekerçi, 17 tiyatro ve sinema ile 8 kafeşantan ve kafe konser bulunmaktaydı.⁷⁶

Mütareke sonrası dönemde Kastamonu'da da umûmî kadınlara tesadüf edilmekteydi. Bunlar bir taraftan ahlâkî çözülmeye sebep olurken, diğer taraftan da zührevi hastalıkların yayılmasına neden olmaktaydı. Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'e göre umûmî kadınlar kontrol altına alınamadığından, ele geçirilebilenler de her ne kadar tedavi edilmeye çalışılmaktaysa da zührevi hastalıklar devam etmekteydi.⁷⁷ 1919 yılı Ağustos ayı rakamlarına göre Kastamonu'da deftere kaydedilmiş iki yüze yakın fahişeden bahsedilmekteydi.⁷⁸ Toplumunu kemiren bu alışkanlık ve hastalık için *Açıksöz* gazetesinde kaleme alınan bir makalede şu değerlendirme yapılmaktaydı:⁷⁹

“Biz bu hıyanetlerimizi biraderlerimiz veya hemşerilerimiz için değil kendimiz içinde yapıyoruz. Birkaç saniyelik bayağı, sefil bir zevkimiz için ekseriya kendimizi kızgın ateşlere, kara cehennemlere fırlatıp atıyoruz. Ötede beride dolaşan zührevi hastalıklarla mülevves mevcudiyetlerin yine öteye beriye serpiştirdikleri leveden olsun kendimizi saklamak zamanı ne vakit hulûl edecektir? Sonra evlerimizde masûm ve afif seccadesinin başında namazını kılan muti ve fedakâr muhadderetimizin kıymetli kadınlarımızın ne kabahati vardı ki durup durdukları yerde başkasından aldığımız zehri onlara aşıyoruz. Allah'tan korkmalıyız, bu cinayet, bu dena'et nedir?”

Yine Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey, *Açıksöz* gazetesinde ele aldığı bir makalesinde bu hususta şu satırlara yer vermekteydi:⁸⁰

“Binaenaleyh herkese düşen vatanî vazife vaziyet-i ahlâkimiyemizi islâha çalışmak mariz olanları tedaviye göndermek, hastalığı ketum edenleri ihbar etmek, fahişeler meselesinde devletin takip ettiği siyasete manasız vukûfsuz itirazlara engel olmaya çalışmaktan ibarettir. Ve bunları yapmakla üç dört senede nispetsiz nasıl fırladı ise yine aynı nispetle sükût ira'e edecektir. Çünkü frenginin

⁷⁶ Cafer Ulu, “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlâkî Çözülme (1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, S. 58, 2013, s. 87-129.

⁷⁷ “Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

⁷⁸ “Tenakıs-ı Nüfustan Fahişeler ve Fuhuş Meselesi”, *Açıksöz*, 24 Ağustos 1335, s. 2.

⁷⁹ Nida (Mehmet Behçet), “Kastamonu'nun Ahvâl-i Sıhhiyesi”, *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335, s. 1-2.

⁸⁰ Sıhhiye Müdür Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Frengi ve Tahribatı”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2-3.

sirayetini suret-i kat'iyede izale eden vesait-i devaiye elimizde olduğu gibi teşkilâtımızda Memalik-i Osmaniye'nin başka yerlerinde bulunmayan ve yalnız bu vilâyete mahsus bulunan mükemmel vesa'it mebzul bir teşkilat-ı sıhhîdir. Buna rağmen anlayanlarımız bilenlerimizde halkı tenvir etmez benese-i İslâm'ın sıhhatini temine matûf mesaiye müzaheret etmez, sükûtuyla zavallı halkı sıhhî bir uçuruma sürükletirse bilmem huzur-i Rabbü'l-Âlemin'e yarın ne yüzle çıkarız?"

Kastamonu'da Kaya Altı denilen muhit, neredeyse fuhşun ve zabıta olaylarının cereyan ettiği önemli bir merkez haline gelmişti. Burada cereyan eden hadiselerin pek çoğu, *Açıksöz* gazetesi sütunlarına yansımıştır. *"Her hafta Kaya Altı vuku'atı gazetemizde bir sütunluk yer işgal ediyor. Harp tebliğ-i resmilerini andıran bu vakâyı her hafta yazıyoruz"* satırlarıyla durumdan şikâyet eden *Açıksöz* gazetesi, kavgası ve gürültüsü eksik olmayan bu muhit için *"burasına Kaya Altı umûmhanesi demekten ziyade, Kaya Altı cephesi demek daha yakışık alıyor"* yakıştırmasını yapmaktaydı.⁸¹

Men-i Müskirat Kanunu'nun çıkarılmasından sonra Kastamonu'da Kaya Altı müdavimleri her ne kadar azalmışsa da, umûmi kadınların tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştı.⁸²

"Gençlerin hayatına harbin kurşunlarından toplarından boğucu gazlarından daha müessir ve daha zehirli bir düşman olan bu fahişe meselesinin zaman-ı hali artık her halde hulûl etmiştir. Her gün yüzlerle genç frengiye aşılanıyor. Ve her hafta mutlaka kıskançlık ve sarhoşluk yüzünden bir gencin kanı beyhude yere akıtılıyor" değerlendirmesini yapan *Açıksöz* gazetesi, yine *"memleketimizin ahlâkını, sıhhatini, servetini kemirmekte olan bu bataklıkların izâlesine esaslı bir çare-i hasene bulunması evliya-i umûrun en mütehattim vazifesidir"*⁸³ diyerek, sütunlarından yetkilileri göreve çağırmakta idi.

Kastamonu'da Himaye-i Ahlâk Cemiyeti işte yukarıda bahis konusu edilen fuhş meselesiyle mücadele etmek için kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş tarihi 6 Eylül 1920'dir.⁸⁴ Cemiyet'in nizamnamesi ve faaliyetleri hakkında her hangi bir bilgiye tesadüf olunamamıştır.

⁸¹ "Kaya Altı Cephesi", *Açıksöz*, 4 Kânunusani 1336, s. 3.

⁸² Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ne yansıyan bir hadisede Dikimhane efradından Kastamonu'da mukim İstanbullu Karabetoğlu Artaki, sarhoş olarak arkadaşlarıyla Kaya Altı'na gitmiş olduğundan iki yüz değnek ceza ve sonrasında Erzurum inşaat taburuna sevkine karar vermiştir. Bkz. "İstiklâl Mahkemesinde", *Açıksöz*, 24 Kânunuevvel 1337, s. 1.

⁸³ "Kaya Altılıların Bir Müracaatı", *Açıksöz*, 20 Kânunuevvel 1336, s. 4.

⁸⁴ "Himaye-i Ahlâk Heyeti", *Açıksöz*, 6 Eylül 1336, s. 2; H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 60; M. Eski, *a.g.e.*, 14; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1171; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 126-127; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 135.

6. İslâm Kadınları Çalıştırma Yuvası

Kadınları Çalıştırma Derneği Kastamonu'da 1919 yılında kurulmuştur. 12 Ekim 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde Kadınları Çalıştırma Derneği'nin kuruluşu “*sanat ve terakkiye doğru atılmış büyük bir hatve olarak*” olarak değerlendirilmiştir. Aynı haberde derneğe çok az sayıda talebe kabul olunacağından bahisle, talebelerin acele etmeleri istenilmiştir. Buradan derneğin daha çok biçki-dikiş ve el işleri konusunda kadınlara beceri kazandırmak amacıyla kurulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵ Peker'in verdiği bilgiye göre Cemiyet aynı zamanda muallimler ve aydınlar marifetiyle her hafta Pazartesi günleri kadınlara hayat ve yurt bilgisi verecek ve kadınların cehaletten kurtarılmasını sağlanacaktı.⁸⁶

9 Kasım 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesindeki haberde geçen “*Kadınları Çalıştırma Derneği'nin resm-i küşadı geçen hafta icra edilmiştir*” ibaresinden Derneğin, 1919 yılı Ekim ayı sonu ya da Kasım ayının ilk günlerinde kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Derneğin kurucusu Reji Müdürü Ömer Bey'in kızı Neyyire Hanım'dır. Darü'lmuallimat muallimlerinden Hacer Hilmi Hanım'ın açılış duasıyla birlikte, derneğin resmî açılışı yapılmıştır. Neyyire Hanım derneğin açılış konuşmasında “*bir ev kadını için biçki ile dikişin feva'idine*” temas etmiş, ayrıca açılışta misafirlere şeker ve sigara ikram edilmiştir.⁸⁷

1920 yılı Eylül ayına gelindiğinde dernek ilk mezunlarını vermiş ve talebeler tarafından ortaya konulan ürünler için bir sergi hazırlanmıştır. Bu sergiyi Eylül ayının on yedi ve yirmi dördüncü Cuma günü erkekler, on dokuzu ile yirmi altıncı Pazar günü kadınlar gezme fırsatı bulmuşlardır. 9 Eylül tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde ise ikinci sene derslerine katılacak olanların, Kasım ayı başına kadar derneğe müracaat etmeleri istenilmiştir.⁸⁸

13 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ise Ekim ayı başında İstinaf Müdde-i Umûmisi Hasan Bey ile Telgraf Baş Müdürü Enver Bey'in eşleri riyasetinde İslâm Kadınları Çalıştırma Yuvası adında bir derneğin kurulacağına dair bilgi vardır. Haberde ayrıca açılacak olan Yuva'da biçki, dikiş ile nakış işlerinin öğretileceği bildirilmiştir.⁸⁹ İlk kurulan derneğin Kadınları Çalıştırma Derneği adını taşıması, derneğin bir isim değişikliğine gittiği yönünde bir izlenim bıraksa da, 13 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde verilen bilgidен İstinaf Müdde-i Umûmisi Hasan Bey ile Telgraf Baş Müdürü Enver Bey'in eşleri riyasetinde ayrı bir İslâm Kadınları Çalıştırma Yuvası'nın kurulduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁵ “Kadınları Çalıştırma Derneği”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 4.

⁸⁶ N. Peker, *a.g.e.*, s. 168; M. Eski, *a.g.e.*, s. 14; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1171; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 127.

⁸⁷ “Resmî Küşad”, *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335, s. 3; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 127, S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 124.

⁸⁸ “Kadınları Çalıştırma Derneğinden”, *Açıksöz*, 9 Eylül 1336, s. 4.

⁸⁹ “İslâm Hanımları Çalıştırma Yuvası”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1336, s. 1; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 127.

Diğer taraftan Kastamonu’da farklı adreslerde hanımlara has bu türden kursların açılmaya devam ettiği görülmektedir. Nitekim 6 Nisan 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir ilânda Bey Çelebi Mahallesi’nde Sulu Köprü karşısında yurdun açılmış olduğu bildirilerek, kursa devam etmek isteyenlerin Cuma ve Salı günleri alaturka saat beşte hazır bulunmaları istenilmiştir.⁹⁰ 16 ve 23 Ağustos 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde verilen ilânda ise Reji Dairesi civarında bulunan Lane-i Elhan müdürü riyasetinde “*diplomatlî hanımlardan mürekkebi bir heyet tarafından amelî ve nazari biçki ve dikiş öğretmek üzere bir yurt teşkil edil(diği)*” bildirilmektedir. İlânda ayrıca metodik ve pratik olarak biçki ve dikiş öğretileceği, yurdun ayrıca çocuklar için bir el işleri şubesinin olduğu ve yedi yaşından yukarı çocukların kursa kabul edildiği, kurs süresinin bir yıl olduğu ve yılsonunda şahadetnamelerin verileceği, kurs günlerinin Salı ve Cuma günleri olduğu, 2 lira kursa giriş ve aylık 1 lira kurs ücreti alınacağı belirtilmiştir.⁹¹ Bu tür kursların Millî Mücadele sonrası dönemde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Cemiyet’in kadınlara beceri ve meslek kazandırma konusunda önemli bir görevi yerine getirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

7- İhtiyat Zabıtları Cemiyeti

Kastamonu’da Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlarından en fazla etkilenen kesimin başında ihtiyat zabıtları gelmekteydi. İhtiyat zabıtları savaş sonrasında iki üç aylık ikramiyeleriyle serbest bırakıldıklarında, hepsinde de bir maişet derdi başladı. Bunların çoğu mektepleri yarıda kalmış gençlerdi. Çoğu şaşkındı ve ne yapacaklarını bilemez bir haldeydiler. Bunlardan bir kısmı ailelerinin yardımlarıyla bir işin ucundan tutmaya çalışmıştı. “*Harp zamanında adamını bulup bir rapor alan*” ya da yaşı küçük olup mektebe devam edenler, yüksek mevkilere gelmişlerdi. “*Vatan için aç kalmış susuz kalmış dört yıldır harbin öldürücü fırtınasına karşı göğsünü germiş*”, fakir ve sahipsiz olanlar ise ortada kalmışlardı. Mütareke sonrasında çıkarılan nizamnameler ve talimatnamelerle her ne kadar ihtiyat zabıtlarının nahiye müdürlüklerine tayin edilmeleri istenilmişse de, bu yazılan ve söylenenler gazete sütunlarının dışına çıkmamıştı.⁹²

İhtiyat zabıtlarının haklarının korunması ve bunların memlekete yararlı hale getirilmeleri gerekmektedir. Hüsnü *Açıksöz* Cemiyet’in kuruluşunu 2 Temmuz 1335 (1919) olarak belirtmektedir.⁹³ Cemiyet’in İstanbul’da kurulan İhtiyat Zabıtları Cemiyeti ile bir ilgisi

⁹⁰ “İlân: Kastamonu Kadınlarını Çalıştırma Yurdundan”, *Açıksöz*, 6 Nisan 1338, s. 2.

⁹¹ “Kızlarına Biçki ve Dikiş Öğretmek İsteyenlere: Biçki ve Dikiş Yurdu”, *Açıksöz*, 16 Ağustos 1338, s. 2; “Kızlarına Biçki ve Dikiş Öğretmek İsteyenlere: Biçki ve Dikiş Yurdu Eylül İbtidasında Açılıyor”, *Açıksöz*, 23 Ağustos 1338, s. 2.

⁹² “Gençlik Kâbil-i İhmal Değildir”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1335, s. 1.

⁹³ H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 59; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 118.

bulunmamaktadır.⁹⁴ İhtiyat Zabıtları Cemiyeti'ne dair ilk bilgiye 27 Temmuz 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde tesadüf edilmektedir. Bu haberde “*Kastamonu’da bulunan ihtiyat zabıtlarının dahi bil-içtima memleketin nef ve selâmetine maruf hidemata tevessül etmek üzere Kastamonu’da bir şube tesisine teşebbüs etmeleri istihbar olunmuştur*”⁹⁵ denilmektedir.

27 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ise İhtiyat Zabıtları Cemiyeti'nin kurulmuş olduğu belirtilmiş ve Cemiyet'in nizamnamesine yer verilmiştir. Cemiyet nizamnamesinde kuruluş amacını: bilumum ikinci sınıf ihtiyat zabıtlarının haklarının korunması, maddî-manevî durumlarının iyileştirilmesi (madde 2) ve ikinci sınıf ihtiyat zabıtları arasında samimiyeti tesis etmek olarak ifade etmiştir. Siyasetle alâkasının bulunmadığını belirten cemiyetin (madde 4) teşkilât yapısı Heyet-i İdare ve Heyet-i Umûmiye'den oluşmaktadır (madde 5). Beş azadan ibaret olan Heyet-i İdare, Heyet-i Umûmiye tarafından oy çokluğuyla belirlenmektedir (madde 6). Heyet-i İdare kendi içerisinde bir murahhas, bir kâtip ve bir muhasip seçmekte ve Heyet-i İdare ile Heyet-i Umûmiye'nin daimî bir reisi bulunmamaktaydı. Murahhas, hükümet nezdinde ve dışarıda cemiyeti temsil edecek; kâtip cemiyetin yazışmalarını, muhasip ise hesap işlerini yürütecekti (madde 7-10). Heyet-i İdare on beş günde bir defa toplanacak, iki ayda bir Heyet-i Umûmiye'yi toplantıya davet ederek, faaliyetleri hakkında bilgi verecekti (madde 11-12). Kazalarda en az beş ihtiyat zabıtının bir araya gelmesi durumunda, şube açılabilirdi. Kazalarda Heyet-i İdare üç kişiden oluşacaktı (madde 21).⁹⁶

Cemiyet'in Heyet-i İdaresi ile Heyet-i Umûmiyesi ve faaliyetleri hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Hüsnü *Açıksöz* Cemiyet'in Kastamonu Gençler Kulübü ile birleştiğini belirtmektedir.⁹⁷

Sonuç

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da canlı bir cemiyet hayatı yaşanmıştır. Müdafaa-i Hukuk, Hilâl-i Ahmer, İnebolu Gençler Mahfili, Kastamonu Gençler Kulübü ve Himaye-i Etfal gibi direk olarak Millî Mücadele'ye destek veren cemiyetlerin yanı sıra ilmi, meslekî ve toplumsal birçok dernek bu dönemde kurulmuştur. Bu cemiyetler belirli meslek çevrelerinin haklarını savunmak ya da toplumu alkol, fuhuş gibi kötü alışkanlıklardan korumak amacıyla kurulmuşlardır. Kurulan bu dernekler dönemin Kastamonu valileri, belediye başkanları, münevverleri, eşraf ve tüccarları tarafından da desteklenmiştir. Kurulan bu dernekler her

⁹⁴ R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119.

⁹⁵ “İhtiyat Zabıtları Şubesi”, *Açıksöz*, 27 Temmuz 1335, s. 2.

⁹⁶ “İhtiyat Zabıtanları Cemiyeti”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1336, s. 3; N. Peker, *a.g.e.*, s. 240; R. Çiçek, *a.g.m.*, s. 1168; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 134.

⁹⁷ H. Açıksöz, *a.g.e.*, s. 59; R. Çiçek, *a.g.t.*, s. 119; S. İslamoğlu, *a.g.t.*, s. 134.

şeyden önce Millî Mücadele'nin kötü ve olumsuz şartları içerisinde halk arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasında, toplumun kötü alışkanlıkların zararları konusunda bilgilendirilmesi gibi hususlarda da çok önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Dernekler o dönem için aynı zamanda bir mektep görevi görmüştür. Kadınlara biçki-dikiş ve el işleri, çıraklara gece kursları ile okuma-yazma öğretilmiştir. Mustafa Necati Bey, Baha Said Bey gibi münevverler o dönemde özellikle Muallimler Cemiyeti'nde konferanslar vermiş, halkı bilgilendirmişler ve ufuklarını açmışlardır.

Kaynaklar

Abdülhad Nuri, “Kastamonu’da İlim Derneği”, *Açıksöz*, 29 Haziran 1338.

AÇIKSÖZH., *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Türk Ocakları Yayınları, Kastamonu 2019.

Açıksöz, 7 Kânunuevvel 1335.

Açıksöz, 11 Nisan 1336.

Açıksöz, 18 Nisan 1336.

Açıksöz, 24 Şubat 1337.

“Aza-yı Fevkalade”, *Açıksöz*, 8 Mayıs 1338.

“Büyük Tehlike”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani 1336.

“Cemiyet-i İlmiye”, *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338.

“Çıraqlara Gece Dersi”, *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335.

“Çiçek Aşısı”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335.

ÇİÇEK R., “Millî Mücadele’de Batı Karadeniz”, *Türkler*, Cilt. 15, Ankara 2002, s.1139-1180.

ÇİÇEK R., “Millî Mücadelede Kastamonu”, Doktora Tezi, Ankara 1991.

“Dün Akşamki İçtima”, *Açıksöz*, 9 Mayıs 1338.

“Dün Geceki İçtima”, *Açıksöz*, 4 Temmuz 1338.

“Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335.

ESKİ M., *Kastamonu Basınında Millî Mücadele’nin Yankıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

“Fevkalade ve Mümtaz Azalık”, *Açıksöz*, 13 Mayıs 1338.

“Evlendirme Cemiyeti”, *Açıksöz*, 25 Nisan 1336.

“Gençlik Kâbil-i İhmal Değildir”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1335.

“Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335.

“Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335.

“Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1335.

“Haftalık Piyasa”, *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335.

- “Himaye-i Ahlâk Heyeti”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1336.
- “İhtiyat Zabitleri Şubesi”, *Açıksöz*, 27 Temmuz 1335.
- “İhtiyat Zabitanları Cemiyeti”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1336.
- “İlân: Kastamonu Kadınlarını Çalıştırma Yurdundan”, *Açıksöz*, 6 Nisan 1338.
- “İlim Derneği Nizamname-i Esasiesi”, *Açıksöz*, 5 Temmuz 1338.
- “İlim Derneği Nizamname-i Esasiesi”, *Açıksöz*, 8 Temmuz 1338.
- “İlim Derneği”, *Açıksöz*, 9 Temmuz 1338.
- “İlim Derneği”, *Açıksöz*, 25 Haziran 1338.
- “İlim Derneği’nde”, *Açıksöz*, 2 Temmuz 1338.
- “İlim Derneği’nde Bu Gece Toplanılarak Heyet-i İdare ve Encümenler İntihab Olunacak”,
Açıksöz, 3 Temmuz 1338.
- “İntihab”, 18 Nisan 1336.
- “İslâm Hanımları Çalıştırma Yuvası”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1336.
- İslamoğlu S., “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları
(1908-19028)”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- İsmail Hakkı, “Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, 25 Mayıs 1338.
- “İstiklal Mahkemesinde”, *Açıksöz*, 24 Kânunuevvel 1337.
- “Kastamonu Ziraat Komisyonu’nda Hararetili Bir Celse”, *Açıksöz*, 6 Kânunusani 1337.
- “Kayaaltı Cephesi”, *Açıksöz*, 4 Kânunusani 1336.
- “Kaya Altılıların Bir Müracaatı”, *Açıksöz*, 20 Kânunuevvel 1336.
- “Kadınları Çalıştırma Derneği”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335.
- “Kadınları Çalıştırma Derneğinden”, *Açıksöz*, 9 Eylül 1336.
- KAPLUHAN E., “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”,
Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, S. 8, 2014, s. 123-134.
- “Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, Numara: 491.
- “Kastamonu İlim Derneği”, *Açıksöz*, 19 Haziran 1338.
- “Kastamonu Muallimler Cemiyeti”, *Açıksöz*, 1 Şubat 1336.

Kemal, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimaî Coğrafyası: Kastamonu Vilâyeti, Öğüd Matbaası, Ankara 1338.

“Kızlarına Biçki ve Dikiş Öğretmek İsteyenlere: Biçki ve Dikiş Yurdu”, *Açıksöz*, 16 Ağustos 1338.

“Kızlarına Biçki ve Dikiş Öğretmek İsteyenlere: Biçki ve Dikiş Yurdu Eylül İbtidasında Açılıyor”, *Açıksöz*, 23 Ağustos 1338.

“Konferans”, *Açıksöz*, 14 Mart 1336.

“Köylülerimizin Temenniyatı”, *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337.

“Lekeli Humma”, *Açıksöz*, 3 Kânunusani 1337.

“Muallimler Cemiyeti”, *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335.

“Muallimler Cemiyeti Azalığı”, *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338.

“Muallimler Cemiyeti İntihabatı”, *Açıksöz*, 19 Eylül 1338.

“Muallimler Cemiyeti Kulübü”, *Açıksöz*, 21 Kânunuevvel 1335.

“Muallimler Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 14 Haziran 1338.

“Muallimin Mahfilinde Bir Gece”, *Açıksöz*, 17 Haziran 1338.

“Muallimler Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 22 Temmuz 1338.

“Muallimin Cemiyeti'nde Konferans”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338.

“Mühim Bir Tamim-i Vilâyetpenahi”, *Açıksöz*, 24 Haziran 1336.

“Necati Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 15 Ağustos 1338.

Nida, “Kastamonu'nun Ahvâl-i Sıhhîyesi”, *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335.

PEKER N., *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 2018.

“Resmi Küşad”, *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335.

SAKALLI B., “Sosyal Açıdan Millî Mücadeleye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Cilt. 15, Ankara 2002, s. 1214-1226.

“Sebze ve Meyve Pahalılığı”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335.

“Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi Beyle İşkî Aleyhinde Teşkil Olunacak Mücadele Cemiyeti Hakkında Mülakat”, 28 Mart 1336.

Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Frengi ve Tahribatı”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335.

Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfus Verem ve İşret”, *Açıksöz*, 31 Ağustos 1335.

Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Isıtma”, *Açıksöz*, 23 Teşrinisani 1335.

SÖYLEMEZ F., “Milli Mücadele Döneminde Kastamonu’da Kurulan Cemiyetler”, Atatürk Yolu, Cilt. IV, Sayı: 14, 1994, s. 243-254.

“Şehrimizde Kuş Palazı Hastalığı Var”, *Açıksöz*, 5 Nisan 1338.

“Şehrimizde Kızamık Var”, *Açıksöz*, 4 Haziran 1338.

“Şeker 150’ye”, *Açıksöz*, 28 Mart 1336.

“Tenakıs-ı Nüfustan Fahişeler ve Fuhuş Meselesi”, *Açıksöz*, 24 Ağustos 1335.

ULU C., “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 58, 2013, s. 87-129.